

РОЛЬ КИЇВСЬКОЇ ДРУЖИНИ В СТАНОВЛЕННІ ГАЛИЦЬКОЇ ЗЕМЛІ: ПРОБЛЕМИ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Питання ранньої історії Галицької землі не можливо реконструювати без врахування даних широкомасштабних досліджень. Адже літопис майже нічого не повідомляє про події на Східному Прикарпатті до кінця XI ст.

На жаль дослідження на пам'ятках IX–початку XI ст. поки що проведені лише фрагментарно. До задовільно вивчених належать пам'ятки Північної Буковини (розкопки Б.О. Тимошука) та городище Пліснесько (розкопки М.А. Филипчука та ін.).

Переважна більшість потужних племінних укріплень регіону «мовчить», не будучи заторкнута лопатою професійного археолога. Досить згадати хоча б з досі загадкове найбільше за розмірами Стільське городище, для охорони та вивчення якого восени 2015 р. після довгих митарств нарешті було створено державний історико-культурний заповідник. На сьогодні там вивчено лише долі відсотка існуючих там культурних напластувань. За таких умов джерельною базою для досліджень залишаються, переважно, рухомі пам'ятки.

Як відомо, процес входження території Східного Прикарпаття до складу Київської держави, як і на інших землях Русі, супроводжувався впровадженням нової еліти та будівництвом фортець. Тісні зв'язки регіону з сусідніми державами – насамперед, Угорщиною та Польщею стали причиною періодичної втрати Києвом над ним контролю, так і в результаті – незавершеністю процесу освоєння території. Однак, певні успіхи все ж таки було досягнуто. Вони стали запорукою того, що дана територія міцно увійшла у склад Київської держави, а великі київські князі протягом всього XII ст. постійно домагалися відновлення повного контролю над краєм.

Археологічні дослідження дають змогу з'ясувати поширення князівських фортець у регіоні племінних центрів. Виділенню їх у межах Північної Буковини приділив увагу у своїх працях відомий дослідник княжої доби Б.О. Тимошук. Щоправда, за його датуванням великокнязівська влада тут утвердилася вже наприкінці IX ст. Проте, за сучасними дослідженнями утвердження Києва на Східному Прикарпатті відбувалося сто років пізніше, а процес внутрішнього освоєння території взагалі не відбувся, наслідком чого було опертя перших володарів краю – князів Ростиславовичів на місцеву племінну еліту, яка і стала відома згодом, як бунтівне галицьке боярство.

Спроби утвердження скандинавських дружин в Галичині відображені загалом невеликою кількістю знахідок.

Класичним прикладом цього вважається кенотаф в Галичинській могилі в Галичі, який як і Чорна могила в Чернігові та Турова могила в Турові вважаються похованнями варязьких «князів» на зразок відомого з літопису Полоцького князя Рогволода – незалежними або напівзалежними від династії Рюриковичів володарями*.

Археологічні маркери київської дружини Східного Прикарпаття поки що слабо окреслюються за наявним матеріалом, однак узагальнення знахідок дружинного спорядження та озброєння галицько-волинських земель, проведений останнім часом [2, 3], виразно підтверджує тезу про порівняно слабку присутність київської дружини в Галичині, порівняно з сусідньою Волиною, де процес внутрішнього освоєння території виразно маркується низкою скарбів місцевої еліти, датованих другою половиною XI–початком XII ст.

Порівняно невелика колекція мечів цього періоду. Характерною є знахідка з околиць Снятина, аналогії якій добре відомі від Скандинавії до Середнього Подніпров'я.

Останнім часом, переважно, нелегальними пошуковцями виявлено певну кількість знахідок, належних київській дружині, в околицях Галича. На Буковині вражає кількістю знахідок цього дружинного спорядження городище X–XI ст. в ур. Корнешти поблизу с. Рухотин

* Як зауважили дослідники, ім'я Галиця цілком вписується в ряд орнітоморфних імен слов'янських князів – польського Крака (легендарного засновника Кракова), чеського Крока та хорватського Будимира (тобто півня).

[1, с. 72]. Зібране тут озброєння вважають доказом тривалого штурму хорватської племінної фортеці київською дружиною Володимира Святославовича під час подій 992-993 рр.

Із цим походом пов'язують масову загибель в кінці X ст. та повсюдний занепад на території Східного Прикарпаття більшості слов'янських поселень і, в першу чергу, городищ-князівських фортець. На всіх них простежуються сліди пожеж і фіксується знищення жител, укріплень городищ, як, наприклад, у Ревному [6, с. 67-68, 201]. Помічено, що в спалених господарських будівлях „підвалах”, які розташовувалися під оборонними валами центральної частини Ревнянського городища, виявлено значну кількість перегорілого зерна. Його присутність у сховищах може вказувати на час знищення укріплень, а саме на кінець літа чи осінь.

Останнім часом робляться спроби виявлення т.зв. дружинних таборів на Русі. Порівняно добре вони простежуються у Середньому Подніпров'ї (Гньоздово, Шестовиця та ін.), складніше обґрунтувати їх функціонування на Волині та Прикарпатті.

Так, за версією воронезького дослідника Є. Шинакова [7, с. 31] «претендентом» на роль «дружинного табору», де київські князі концентрували військові сили для опанування Прикарпаття та Волині є відоме Плісеське городище, розташоване на перехресті двох шляхів: вододільного з басейнів Західного Бугу, Дніпра (через Прип'ять) та Дністра, що зв'язував Балтику з Причорномор'ям та сухопутного шляху з Центральної Європи до Києва (т. зв. «баварсько-хозарського» шляху). Тут, на великій укріпленій площі Плісеська могла відбуватися тимчасова концентрація військ Володимира Святославовича, що призначалися для воєн за підкорення Волині, Червенської землі та Хорватів.

Натомість автором розглянуто можливість існування дружинного табору в районі Володимира, де поруч із потужним поселенським комплексом племінної доби, в долині р. Луга фіксується курганне кладовище з дружинними похованнями [5].

Проте, добре вивчені нижні напластування городища у Судовій Вишні [4, с. 103], які також дають підстави припустити існування тут одного з таких таборів, містять чимало знахідок, що вказують на дещо інший склад залоги, ймовірно, з участю місцевих дружин. Не виключено, що ця пам'ятка може ілюструвати етап становлення галицького боярства.

Таким чином, культурні напластування укріплених поселень Східного Прикарпаття є важливим джерелом для вивчення початків української державності. Їх детальне дослідження у найближчій перспективі є нагальною необхідністю. Адже, подібні роботи у сукупності із результатами досліджень ранньосередньовічних пам'яток сусідніх регіонів Центральної Європи показують спільні європейські корені перших слов'янських держав і можуть бути вагомою ілюстрацією споконвічної присутності українців у європейському культурному просторі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Пивоваров С.В., Калініченко В. Нові знахідки середньовічних наконечників стріл з території Середнього Подністров'я // Археологія & фортифікація Середнього Подністров'я. Збірник матеріалів Третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції.– Кам'янець-Подільський, 2013.– С. 66–72.

2. Терський С., Савицький В. Середньовічні мініатюрні сокирки з галицько-волинських земель // *Badania archeologiczne w Polsce Środkowowschodniej, Zachodniej Białorusi i Ukrainie w roku 2012: streszczenia referatów XXIX konferencji sprawozdawczej.*— Lublin: UMCS, 2013.— S. 27.

3. Terśkyj S., Sawyćkyj W. Kiścienie X-XIV st. na ziemi halicko-wołyńskiej // *Badania archeologiczne w Polsce Środkowowschodniej, Zachodniej Białorusi i Ukrainie w roku 2013: streszczenia referatów XXX konferencji sprawozdawczej.*— Lublin: UMCS, 2014.— S. 4041.

4. Терський С. В. Середньовічні археологічні пам'ятки у Судовій Вишні на Львівщині: історія та перспективи дослідження // *Historical and cultural studies.* – № 2. – 2015. – С. 94–104.

5. Терський С.В. Володимир у X ст.: стан та перспективи дослідження // *Хроніки Ладомерії. Наук. зб.– Вип. 1: Мат-ли I Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 15-ій річниці створення Державного історико-культурного заповідника «Стародавній Володимир».*– Володимир-Волинський, 2016.– С. 24-27.

6. Тимощук Б.О. Давньоруська Буковина (X - перша половина XIV ст.) / Б.О. Тимощук.– К.: Наук. думка. 1982.– 206 с.

Тіменік Зиновій Іванович
к. філос. н., доцент кафедри історії України та етнокомунікації
Національного університету «Львівська політехніка»
consystoria@ukr.net

ДУХОВНОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН КИЄВА І ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНІ ІДЕЇ У РУСЛІ ІСТОРІОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ. (ЗІ СПАДЩИНИ ОРЕСТА НОВИЦЬКОГО)

1. Обмірковані ідеї мають свою специфіку вираження (переважно – через непрявність, латентність з огляду на історико-суспільну ситуацію); їм властиві також і особливі здатності щодо потенційного проникнення у міждисциплінарний простір й утвердження там. Будучи органічною складовою філософії релігії (з її феноменальними можливостями перебувати одночасно і у власнім, і певною мірою у міжгалузевім просторі), ці ідеї (передусім з огляду на постійні неоднозначні вияви своїх складових, зокрема, – добра-зла, світла-темряви) набувають додаткових функціональних можливостей. Названі можливості взаємообумовлюються з іншими чинниками: передусім – з історичною пам'яттю (на зіткненнях з духовної культурою, з філософією релігії).
2. Історична пам'ять на підставі своїх (автономних) властивостей то зі ситуативною дотичністю-сегментністю, то наскрізно спроможна розкривати світоглядно-свідомісні чи менталітетні стани. Унаслідку формується комплекс процесів, що уможлиблює з'ясувати, як, всупереч багатосотлітньому національно-релігійному гнобленню, україноментальний “клімат” [див.: 1, с. 899] Києва певною мірою не тільки існував, а й діяльно виявляв себе, – хоча з неоднаковою періодичною інтенсивністю. У сукупності названих форм спротиву утверджувався певний результат. Невипадково, отже, «Київський університет, хоча й був задуманий як «російський», існував усе ж в україноментальному «кліматі» [1, с. 899].
3. Звідси попередньо можна стверджувати: саме завдяки комплексові взаємообумовлених процесів, які закономірно трансформувались у своєрідний “каскад”, світоглядно-свідомісні і ментальні вияви мали підстави утверджуватись. Ужите в гуманітарному виданні поняття “клімату” засвідчило передусім одну із прикметних його рис – проникати у різні галузі знання, зокрема, також у філософію релігії через латентну оприсутненість її ідей. А головне, що у непрявній формі фактично визнавалося спільне між цим поняттям і однією із прикметних рис філософсько-релігійного простору. Маються на увазі ситуації, коли мисленнева спрямованість і самі заходи імперських можновладців ХІХ ст. щодо поетапно-системного цілеспрямованого обмосковлення натрапляли на відвертий або мовчазний спротив українства щодо обмосковлення – як уособлення духовного зла-темряви.
4. Виразальність україноментального “клімату” (на шляху до утвердження, зокрема, ідеї взаємодії добра-зла, світла-темряви) виявлялась у світоглядно-свідомісних змінах київської молоді. Цього разу – щодо її поступового переходу від слов'янофільства до українофільства. Причина такого переходу вбачалась одна – через саму наявність серед студентів в Університеті святого Володимира переважної більшості «малоросіян»³ [див.: 2, с. 307–308]. Так стверджував реакціонер Алексей Орлов, який названі два світоглядні типи сприймав дисгармонійно, спотворено (з погляду об'єктивного розуміння добра-зла, світла-темряви).
5. Латентне наближення до контексту названої ідеї впливало із твердження Алексея Орлова про прагнення студентів Київського університету до «самобутності» [2, с. 309]. Тобто такої самобутності, котра засвідчувала реальне (а не дисгармонійне) духовне добро-світло у способі мислення і вчинках тамтешньої молоді. Непрявно визнавалось їхнє прагнення усвідомлювати й плекати корені своїх духовних традицій. Водночас Орлов висловлював занепокоєння від появи у публікаціях «напівтуманних і двозначних висловів» [2, с. 310]. Одначе така форма названих висловів була вимушеною з огляду, як відомо, на жорстку тогочасну цензуру. З історософської

³ Тобто – українців.